

KULCSÁR PÉTER

HÁROM EPIGRAMMA 1487-BŐL

Az Országos Széchényi Könyvtár 444. számú latin pergamenkódexe – csinos, de nem pazar kiállítású, jól kézbe fogható kötet – Frontinus *Strategematon libri IV* című anekdotagyűjteményét tartalmazza. A Bartoniek-féle katalógus szerint Itáliában készült a XV. század végén, és „Antonius de Bonfinis (?)” tulajdona volt. A katalógus arról is tudósít, hogy a kötet eredetileg üres, ma fol. 1. jelű előzéklévelén három latin versike áll. Az 1r levélen fönt egy *Laurenti, genuit* kezdetű, alul „Philippus Dóczy de Nagylucse” epitáfiuma, a levél fonákján a történetíró Bonfini Antal Fodor Istvánhoz (Stephanus Crispus) címzett epigrammája. Ez utóbbi keltezve van Bécsűjhelyről, 1487. július 21-ről.

E három rövid költemény több szempontból is figyelmet érdemel. Egyrészt Bonfini miatt, akinek verseskötete tudvalevőleg elveszett, és költői munkásságából csak az az aprócska töredék ismeretes, amelyet maga iktatott bele a *Magyar történetbe*. A lelet tehát valamelyest közelebb segíthet ebbeli tevékenységének megismeréséhez. Másrészt az egyik szereplő miatt. Az elhalt Fülöp ugyanis a nagy hírű Orbán püspök apja, a másik megszólított, Fodor István, az unokaöccse volt, márpedig Orbán az utóbbi időben egyre előkelőbb helyet kér magának humanista bibliofiljeink sorában. A múlt század végén egy könyvéről volt tudomásunk, annak is csak a híre járt, aztán egyre-másra kerültek elő az ő tulajdonából származó kötetek. Ma már öt van a kezünkben, ami a korból fennmaradt könyvtártörmelékekhez képest nem is csekélység.¹ Meglehet, hogy itt a hatodik. Harmadrészt XV. századi humanista költészetünk kincsesára nem mondható olyan dúsnak, hogy három, eddig leltárba sem vett alkotást negligáljunk. Először tehát a szövegek:

1.

Laurenti, genuit quem laeta Samaria, Crispi
 Hic senis extincti frigida membra iacent.
 Exegit longam nimia cum laude senectam,
 Qui pius et cunctis officiosus erat.
 Filius et gnata foecunda uxorque supersunt,
 O, utinam totidem claudere lustra queant.
 Hunc flevisse ferunt virtutum numina patrem,
 Relligio, pietas, cum probitate fides.
 Discite mortales hinc iura potissima vitae:
 Longaevus terris impius esse nequit.

¹ SOLTÉSZ Zoltánné, Művészettörténeti Értesítő, 1958. 120–122.; SZABÓ György, Új Látóhatár, 1964. 385–392.

2.

Fortunas hominum disquirens, cerne Philippum,
Qui proprię fuerat gloria prima domus.
Corpore formosus, prudens armisque togaque
Fortis eques, quo tunc insula clara fuit.
Quattuor huic nati, tres natae, magna nepotum
Copia, quo nil hic letius Ister habet.
E quibus Urbanus per cunctos vectus honores,
O, quali illustrat nunc pietate domum,
Perpetuus regni questor prius uber laurum
Nunc tanto fruitur Agria pontifice.
Tu foelix nimium poteris cum prole vocari,
Post tot lustra, senex, ergo quiesce. Vale.

3.

Reverendo patri, domino Stephano Crispo Pannonio
protonotario pontificio et Divi Nicolai in
Alba Regia preposito dignissimo, alteri nostri
temporis Mecenati Antonii Bonfinis Asculani
epigramma

Insula Danubii fecunda Samaria quantum
Pannonię dederit livide, nosce, decus.
Edidit illa virum, Stephanum dixere parentes,
Nos Crispum, Crispo doctior historico.
Hic Scythicos mores ac barbara gesta reliquit,
Italiam penetrans ora diserta petit.
Ocia Romanę didicit sic omnia lingue,
Ut media expertus dixeris urbe satum.
Accedit studiis virtutum maximus ordo,
Omnibus Ausonios exuit ille bonis.
Invidię ergo tuę parcas, dominumque patremque
Vel cole, vel si non, nemo Latinus amet.

Anno Salutis M.cccc^o.Lxxxvii^o.
xij. KL Aug. in captivitate
Novę Civitatis Austrię

A versek magyarul:

1.

Meghidegült tetemével a drága Somorja szülötte,
Vén Crispus Lőrinc fekszik holtan e helyt.
Hosszas öregkort ért nagy megbecsülés közepette,
Ő, aki jámbor volt, és szolgálata kész.

Hátramaradt a fiú, termékeny lány meg az asszony,
Bár ugyanoly számú évkör jutna nekik!
Mondják, ezt az apát gyászolják mind az erények,
Vallás, jámborság, hűség és becsület.
Tőle tanuld meg az élet törvényét, te halandó,
Nem vénhedhet meg itt e világon a gaz.

2.

Emberi sorsoknak kutatója, Fülöpre figyelmezz,
Általa fénylett föl első ízben a ház.
Termete délceg, eszélyes, polgárnak, katonának
Bátor bajnok, dísz tőle kapott a sziget.
Négy fia volt és három lány, unokája seregnyi,
Nincsen más, aminek jobban örül a Duna.
Mind közül Orbánt számos rang a magasba emelte,
Jámborságától csillog most ez a ház.
Országos kincstár örök őre, dicső neve régtől,
Most Eger örvendez nagyszerű főpapján.
Téged sokszorosan boldoggá tett ivadékod,
Hát a sok évkör után légy békén, öreg. Üdv!

3.

Az ascoli Bonfini Antal
epigrammája

a tisztelendő atyához, a pannóniai Crispus István apostoli
főjegyző úrhoz, a székesfehérvári isteni Miklós
legméltóbb prépostjához, a mi időnkbeli második Maecenashoz

Lásd, a Dunának a termékeny szigetén, a Somorján
Mennyi dicsőséget nyert az irigy magyar el.
Férfit adott, Istvánnak hívta szülője, mi Crispust
Mondunk, historikus Crispusnál ügyesebb.
Szittyá szokást és barbár taglejtést odahagyva
Talján tájra futott művelt nyelvezetért.
Ott a latin nyelvű tudományt mind úgy betanulta,
Hogy próbálva hiszed, Rómában született.
És a tanulmányokhoz járul erény sokasága,
Mefosztá az olaszt mindentől, ami jó.
Így hát hagyd az irigységet, s uradat, ki atyád is,
Vagy tiszteld, vagy nem lesz latin, aki szeret.

Az üdvösség 1487. évében, aug.
12. kalendáján, az ausztriai
Újhely bevétele közben

Az első két darab egy kéz írása, a harmadik Bonfinié. Az első vers hőse Lőrinc, akiről megtudjuk, hogy Somorján született, kötelességtudó, derék ember volt,

késő öregségében távozott az életből, maga után hagyva egy szem fiát, termékeny leányát (véltetően számos unokával) és feleségét. Úgy látszik, Bartoniek nem vette észre, hogy a „Laurenti Crispi” (genitivus) Fodor Lőrinc nevét takarja. No, nem a sajátját, mert aligha mutatkozott be így, hanem azt, amely a fiáról származott rá vissza. A fiú volt az, aki „Stephanus Crispus de Sancta Maria” néven nevezte magát. Minthogy az együttes harmadik darabja éppen órára szól, a közepe pedig anyai nagyapjáról, Fülöpről, nyilvánvaló, hogy a verscsokor központi alakja Fodor István, hiszen ő áll közvetlen rokoni kapcsolatban az érintett személyekkel. A kódex tehát nem volt Bonfini tulajdona, de Orbáné sem, hanem csakis Fodor Istváné. Így hajdani könyvtulajdonosaink listája egy névvel bővül.

Az anonim költemények eredetére csak következtetni lehet, ám nem alap nélkül. Bizonyos, hogy mindkettő utólag készült. Fodor Lőrinc epitáfiumát a halálakor, 1471 és 1475 között illetet volna megfogalmazni, azonban egy jelentéktelen kisnemes – akinek legnagyobb érdeme még a költő szerint is hosszú élete volt – nemigen részesülhetett ilyen megtiszteltetésben. Fülöp – jobbágy lévén – még kevésbé. Mire familiája 1478-ban nemességet kapott, ő már nem volt az élők sorában, noha a versíró szerint családja főleg neki köszönhette fölemelkedését. A sírversek tehát utólag íródtak. A 2. számú Orbán egri püspöksége idején, vagyis 1487. április 27. után. És mert a 3. számú ugyanezen év júliusának 21. napján kelt, az 1. számú is e két nap köré datálható. A sorban Bonfinié az utolsó, nemcsak helyileg, hanem kronológiailag is. Az ő indító kifejezése, a „fecunda Samaria”, az előzőekben olvasott „laeta Samaria”, „gnata foecunda”, „magna nepotum copia” sugallatát mutatja.

A levél színen álló két darab egy szerzőtől ered; nem hiszem, hogy jeles poétával állnánk szemben. Mindkettőn ugyanaz a bensőséges, családias hangulat árad szét, a szülőföld, a közelvalók iránti szeretet. A technika azonban meglehetősen iskolás. Mindkettő a sziget (Somorja) körül forog, a két hőst nagyjában ugyanazokkal a közhelyszerű eszközökkel jellemzi, nem feledkezik meg a leszármazottakról, az élő rokonokról, köztük természetesen külön sorokat kap a legtekintélyesebb. (Egy új adalék akad, hogy tudniillik Orbánnak nem egy nőtestvére volt, mint a genealógiai szakirodalom tudja, hanem három.) Frazéológiájuk is szinte azonos, de még a szókészletük is (laeta-letius, senis-senectam-senex, pius-pietas-impus-pietate, nati-gnata, cunctis-cunctos, totidem lustra-tot lustra, nimia-nimium). Bonfini munkája jóval gyakorlottabb kézre vall, sokkal tartalmasabb és konkrétabb. Somorját ő sem hagyja ki, de elsősorban István itáliai tanulmányairól és remek olasztudásáról beszél, csakúgy mint később a *Rerum Ungaricarum decades* lapjain. (Minden bizonnyal ez is közrejátszott abban, hogy Fodor egyike volt az elsőnek, akikkel a magyar udvarba érkezése után barátságot kötött.) Célzása Sallustiusra találkozni látszik Horányinak (*Nova memoria* 688.) azzal a tudósításával, hogy István megírta követségeinek történetét. (A kézirat állítólag Zsámbokychoz, tőle a császári bibliotékába jutott, ahol azonban nem található.) Bonfini a *Magyar történetben* sokszor dicséri humanista erudícióját, páratlan elokvenciáját, egy szónoklatának a szövegét is közli (4.10.4–15), talán nem szó szerint, de tartalmilag bizonyára híven. Nos, e beszéd gondolatmenetének vázát a testvéri szeretet (a pietas és az impietas) alkotja, az ősök, a család, a rokonság, hallunk az idős apáról, akit fia vetélkedése a halálba taszít. Vajon nem kézenfekvő-e, hogy az anonim verseket maga Fodor István rótt a pergamenre? Elvégre ki más és miért írt volna bele efféléket névrejtve egy idegen könyvbe? A más könyvébe írt bejegyzés, különösen a vers, arra szolgál, hogy a bejegyző megtartsa magát a tulajdonos

emlékezetében. Név nélkül nincs értelme. Név nélkül személyes dolgokat csak maga a tulajdonos jegyeztet a lapokra. A családi bibliában nem látunk idegen kézvonást, az emlékkönyvben nem találunk anonim bejegyzést.

Végül egy nem egészen jelentéktelen apróság: a szereplők neve. Fülöp idejében családjának még nem volt megállapodott „vezetékeve”. Ő rendszeren Bodóbari néven szerepelt. Orbán Becskeházi is, Fintafalvi is volt, végül a Nagylúcei név alak szilárdult meg. Ez azonban nem az irodalomban közkeletű rövid, hanem hosszú ú-val írandó; Nagylúcs és Kislúcs, Nagylúcse, Kislúcse Pozsony megyében volt (ma Lúč na Ostrove). Újabban sok helyt Dóci (Dóczy) néven is felbukkan, holott ezt a nevet egyik unokaöccse kezdte használni, először 1504-ben. Fodor István felmenői a Kis-Duna mellett Győrtől északra egykor fekvő Esztergetőről (Isztergető, Isztergató) nevezték magukat, később – mint ő is – Somorjáról (Samarja, Szentmarja, ma Šamorín, Dunaszerdahely és Pozsony között a Csallóközben). Nagylúcei Fodornak – ahogy Balogh Jolán meg az ÚMIL is fölveszi – nem mondhatta magát, mert Orbánékkal anyai ágon állt rokonságban.² Bonfini a saját kezével itt is, mint mindig és mindenütt latin szövegben az Antonius Bonfinis formát írja, tehát nem de Bonfinis, nem Bonfinius, nem Bonfinus és nem más.

² Szükségtelennek tartom, hogy belemélyedjek itt a családtörténeti szakirodalomba; Nagy Iván és Kempelen adatai mellett l. WENZEL Gusztáv, *Az alsómagyarországi bányavárosok kiűzelmei a Nagy-lúcei Dóczyakkal, 1494–1548.* Bp., 1876., *Hazai oklevéltár.* Bp., 1879. 433–437.; Turul, 1898. 66. és 1938. 82–83.